

СХВАТАЊА О ПОЈМУ У ЛОГИЦИ, ПСИХОЛОГИЈИ И ПЕДАГОГИЈИ

Резиме

Полазећи од значајне улоге коју усвајање и развој појмова има за интелектуално васпитање ученика, усвајање и развој појмова представља један од кључних задатака савремене наставе. Полазиште за конципирање процеса усвајања појмова у настави представљају схватања о појму у оквиру логике, психологије и дидактике. Разлике у дефинисању појма проистичу из разлика које постоје у теоријским оријентацијама које се баве проблемом појма, његовог настајања, усвајања и развоја, а сами проблеми у вези са одређењем појма, почев од његовог дефинисања па све до дефинисања појма “појма”, стари су колико и сама логика као филозофска дисциплина. Теškoће које су се јављале у области решавања проблема адекватног дефинисања и објашњења суштине појма односе се, пре свега, на разрешење природе односа између појма и представе. Савремена схватања наглашавају да се појмови не могу схватати као статичне непокретне форме мишљења због тога што сама објективна стварност која представља њихово сазнајно изходиште није статична и непроменљива, већ је, напротив, веома сложена, динамична, у непрестаном развоју и мењању. Схватања о појму у оквиру дидактике рефлексија су схватања појма у оквиру логике и психологије, с тим што се у оквиру дидактике нагласак ставља на процес усвајања и развоја појма у настави.

Кључне речи: појам, мисао, апстракција, усвајање појма

Испитивања суштинских својстава процеса усвајања и развоја појмова у настави, са становишта испитивања могућности да се организованим процесом усвајања појмова утиче на развој когнитивних способности и вештина, представљају веома значајне научноистраживачке проблеме у оквиру педагогије и дидактике. Да би се проучавању ових проблема приступило свеобухватно и научно егзактно утемељено, потребно је на одговарајући начин одредити саму

суштину појма и процеса поимања, дакле поимања у смислу откривања, усвајања и развоја предметне основе појма, односно потребно је ближе утврдити основне особености појма као логичке, психолошке и дидактичке категорије. Ова одређења представљају основу научног објашњења процеса усвајања и развоја појма у настави.

Проблеми у вези са одређењем појма, почев од његовог дефинисања па све до дефинисања појма „појам“, стари су колико и сама логика као филозофска дисциплина. С обзиром на важност проблематике у вези са учењем о појму, логичари су од самих почетака развоја логике настојали да на адекватан начин одреде и објасне појам и његову суштину, као веома значајну логичко-гносеолошку категорију. Поред одређења појма у оквиру логике као филозофске дисциплине, за истраживање процеса усвајања и развоја појмова у наставној пракси веома је значајно и одређење појма и његових основних карактеристика у оквиру психологије и дидактике, с обзиром на чињеницу да се појам у оквиру логике проучава као чиста форма мишљења, док се у оквиру психологије и дидактике појам проучава у оним облицима у којима се стварно јавља у индивидуалном мишљењу и сазнању.

Полазна разматрања у филозофији и логици у оквиру учења о појму усредсређена су на тражење одговора на основно питање: *шта је појам?* Одговор на ово најопштије питање предпостављао је нужност разматрања и бројних других питања и тражења адекватних одговора на њих. На пример, да би одређење појма као замисли неког предмета било логички утемељено, морао се тражити и одговор на питање „шта је мисао?“. И ту се јављају одређене разлике у оквиру логике и психологије, када је у питању одређење појма „мисао“. Такође, само по себи наметао се низ других питања у вези са логичким одређењем односа између појма, суда, мисли, речи и представа. Проблем односа појма према субјекту који га ствара, то јест односа појма према човеку као мислећем субјекту, као и односа појма према објекту, односа појма према ономе што се појмом замишља, према предмету сазнавања (поимања), представљају исто тако значајну област проблематике појма. Субјективно и објективно у појму, њихова израженост и међусобни однос, нужно су се постављали као проблеми приликом покушаја прецизнијег одређења појма. Проблем конкретности и апстрактности појма, као и проблем општег, посебног и појединачног појма и њиховог међусобног односа, такође, представљали су веома значајне проблеме у области тражења адекватних одговора у оквиру учења о појму у филозофији и логици.

Тешкоће које су се јављале у области решавања проблема адекватног дефинисања и објашњења суштине појма односе се, пре свега, на разрешење природе односа између појма и представе и њихово међусобно разграничење. Логичари су кроз историју покушавали да одговоре на питање да ли је појам врста представе и може ли појам настати из представе, или се може прихватити да појам настаје и на неки други начин. Различити одговори на ова суштинска питања у вези са односом између појма и представе и становишта која су на основу ових одговора формирана, кретала су се између два супротстављена решења овог проблема. Једну крајност је представљало становиште да *појам јесте представа*, у оквиру

којег су појам и представа поистовећени, а другу крајност да *појам није представа*, већ нешто што се суштински разликује од представе. Између ове две крајности формирано је кроз одговоре на претходна питања и средње становиште о односу појма и представе, по којем појам није представа, али да настаје, „развија се“ из представа (Шешић 1983, 132). И ово средње становиште има одређених недоречености, с обзиром на чињеницу да постоје различите врсте појмова, по својој форми и по начину настајања, а такође и не настају сви појмови нужно из представа. На пример, у процесу настајања, формирања и развоја научних појмова одређене представе у референтној области имају споредну улогу, а није редак случај да представљају и ометајући фактор развоја правог научног појма. Међутим, код свакодневних појмова представе имају значајну улогу у усвајању те врсте појмова. Постоји и став о томе да такви појмови, у ствари, представљају „опште представе“.

Без обзира на историјски настала различита одређења појма, Шешић сматра да се неће погрешити ако се каже да је појам *форма мишљења*, и ова једноставна дефиниција представља најопштије логичко одређење појма. С тим у вези, он наглашава да, ако се прихвати да је „појам форма мишљења, а мишљење посредно схватање веза и односа ствари–процеса, онда се може закључити да је појам облик мисаоног, нечулног и непредставног замишљања ствари и њиховог сазнавања“ (Шешић 1983, 134). У овом закључку непосредно је наглашена суштинска чињеница о појму која се огледа у схватању појма као истовремено мисаоне форме и производа мишљења.

У *Обухватном речнику психолошких и психоаналитичких појмова* појам, односно концепт, одређује се на следећи начин: (1) сваки предмет свесности заједно са његовим значењем или смислом; све о чему човек може да мисли и шта може да се разликује од других „ствари“; (2) општи мисао, идеја, или својство који се могу тврдити за две или више индивидуалних појединости; (3) знање које није добијено непосредно преко чула, али је резултат обраде чулних података (Инглиш и Инглиш 1972, 234). У овом трећем одређењу појма изнет је став који очигледно није применљив на све врсте појмова. Поготову није применљив на процес развоја научних појмова, који често није ни на који начин повезан са оним што се овде одређује као „обрада чулних података“. Слично одређење појма налазимо и у једном од педагошких речника. У *Енциклопедијском рјечнику педагогије* појам се одређује као „скуп битних и типичних ознака неке групе објеката или појава, који је створен мисаоним процесом на основу упоређивања и анализе појединачних објеката или појава, апстраховањем битних обележја од акцесорних и случајних и генерализацијом таквих битних обележја на све појаве или објекте те врсте“, и као „знање које се не заснива на директно перципираним садржајима, него је резултат даљње обраде сензорних података“ (*Енциклопедијски рјечник педагогије*, 1963, 693). Дакле, и у овом случају наводи се да „обрада сензорних података“ чини саставни део процеса усвајања појма.

Управо мисаоност појма као његова суштинска карактеристика раздваја појам и његово настајање од других психичких процеса, као што су опажање

и представљање. У *Педагошком речнику* наглашено је да су појмови „нечулни, мисаоно-рационални, стваралачки акти, путем којих мишљење захвата у једном јединственом мисаоном облику битне особине нечег појединачног“, и даље, да појам „као замисао и одраз једног предмета настоји да схвати и изрази шта је тај предмет по својој суштини: шта је то ‘човек’; шта су ‘кичмењаци’; шта је то ‘атом’ и тако даље“ (*Педагошки речник*, том II, 1967, 153). Истовремено, у овом речнику суштином се, за разлику од онога што се одређује као појавно, сматра „она *општа карактеристика* којом је ствар одређена као таква и таква, којом се ствар објашњава“, и наводи се да та општа карактеристика лежи у основи свега што је непосредно доступно сазнању (*Педагошки речник*, том II, 1967, 423). У овом случају нагласак се ставља на мисаону страну појма и обухватање појмом оног што представља суштину предмета сазнавања (поимања). Слично одређење појма налазимо у још једној педагошкој енциклопедији. У *Педагошкој енциклопедији* (1989, том II, 206) појам се одређује као „мисао о бити (битним својствима, значајкама и односима) предмета“, а садржај појма се одређује као „целина битних ознака појма, тј. оних својстава, значајки и односа који предмет чине управо оним што он јесте“.

Не залазећи детаљније у различита схватања односа између суштине и појаве, односно између унутрашњег, суштинског и спољашњег појавног, можемо закључити да су појмови управо мисаони облици истраживања и откривања, односно сазнавања суштине свега што нас окружује, наравно, не занемарујући при томе ни другу страну сазнавања, која је непосредно усмерена на сазнавање и дубље разумевање свега оног што представља појавно, конкретно дато код предмета сазнавања.

Сложена веза између појма и мишљења од изузетног је значаја за разумевање појма као логичке, психолошке и дидактичке категорије. Појам представља мисао о суштини нечега, а до те суштине може се доћи само уз помоћ мишљења, односно уз помоћ одређених активности субјекта које су по својој природи мисаоне активности. С друге стране, мишљење се, заправо, одвија уз помоћ појмова. Без обзира који је облик мисаоних активности у питању, мишљење да би било мишљење мора бити испосредовано појмовима и одвијати се уз помоћ појмова, јер ако не би било тако, мисао као производ мишљења не би била разумљива, односно не би ни постојала као мисао.

Такође, у оквиру психологије и дидактике наилазимо на различита психолошка и дидактичка одређења појма. У психологији се под појмом подразумевају *особине које припадају одређеној групи предмета или појава* (Рот 1974, 140). На пример, код деце појам „птица“ има једно општије значење и под овим појмом деца често подразумевају све оно што има особину, односно способност летења, а то може бити било која птица, инсекти, авион, другим речима обим овог појма обухвата „све оно што може да лети“. Кључну одредницу у једној оваквој врсти појма, који је саставни део дечијег мишљења на предшколском узрасту, представља особина која је по својој природи чулно-очигледна и коју дете прихвата као суштинску одредницу. Овакав појам по свом садржају и обиму

не одговара стварности, али он ипак у одређеном дечјем развојном периоду за дете представља појам „птица“ и са тог развојног становишта у психологији се тај појам и посматра и проучава као такав. На сличан начин се развија и већина других појмова на предшколском узрасту.

Руски психолог Виготски у оквиру садржајне анализе суштинских особности процеса развоја појмова код деце наглашава да „... појам не представља обичну укупност асоцијативних веза коју упија памћење, није аутоматска духовна навика, него *сложен и прави чин мишљења*, који се не може једноставно научити вежбањем, него неизоставно захтева да се сама мисао детета подигне у свом унутрашњем развоју на виши ступањ како би појам могао настати у свести“ (Виготски 1977, 186). Према овом одређењу појам представља сложено мисаону форму која настаје делатношћу виших психичких функција, као што су хотимична пажња, логичко памћење и способност апстраховања, поређења и разликовања.

Клаусмајер наглашава да када се појам разматра са индивидуалног или психолошког становишта може се рећи да *појам* било чега код индивидуе представља *организоване закључке, значајне асоцијације, које формира о предметима и догађајима* и „ови закључци омогућавају индивидуи да класификује предмете који припадају истој класи и да повеже битна опажљива и неопажљива својства класе са њима“ (Klausmeier & Goodwin 1966, 215). Такође, он истиче да појам није реч, иако се појмови именују уз помоћ речи и да неки психолози сматрају да је правилна употреба речи од суштинског значаја за развој појмова. Појмови код индивидуе представљају производе мишљења, конструкте који су јединствени код сваке индивидуе. На пример, Клаусмајер сматра да је појам „храна“ код индивидуе њен лични конструкт, који често не обухвата суштинска својства хране и због чињенице да појмови имају индивидуална значења (конотације) са појмовима није могуће директно општити. Уместо тога, стварају се вербални описи и визуелне представе појмова које садржајно помажу другој особи у стицању појмова. Као што је већ наглашено, оваква психолошка тумачења Клаусмајера односе се на суштинске одреднице појмова, онаквих какви постоје у мишљењу и сазнању одређене индивидуе, за разлику од одређења суштине појма као форме мишљења која се могу срести у оквиру логике и гносеологије, где се појам разматра као „идеална форма“ мишљења и сазнања.

Клаусмајер упућује на постојање три међусобно повезана својства појма и то *апстрактност, садржајност* (обим, у смислу обухватања једног или више примера предмета на које се појам односи) и *опитност*, наводећи да се „континуум апстрактности креће од чулних искустава са стварним предметима и догађајима, до чисто вербалних приказивања предмета и догађаја, потпуно отргнутих од стварних предмета и догађаја“ (Klausmeier & Goodwin 1966, 218). У том смислу, он наводи низ појмова, као што су „јагода“, „храна“, „страх“ и „небо“ (у религијском смислу), од којих би први био најмање апстрактан, а последњи најапстрактнији у континууму апстрактности.

Разматрајући процес стицања знања у настави и његове суштинске особности, Милановић-Наход наводи да су „појмови најважнији у процесу мишљења зато што су то *ментална средства мишљења* (подвукао Р. А.) која омогућавају да се разуме физички и социјални свет и да се комуницира са разумевањем“ (Милановић-Наход 1995, 90). У овом одређењу појма посебно је наглашена веома значајна чињеница, а то је да појмови представљају мисаоне творевине, али и средства мишљења, и то такву врсту средстава која омогућују да се мишљење одвија на начин који нам помаже да што потпуније разумемо суштину онога на шта се одређена мисао и појам односе.

Марјановић наглашава да се проблем одређења дефиниције кроз одређења суштине појма не може решити на тај начин што ће се израз „појам“ објашњавати уз помоћ неких других израза који такође нису довољно разумљиви, као што су „општа идеја“, „предикат (могућег) резоновања“ или „комплекс карактеристика везаних за објекте или мисли“ и другим, и на тај начин пребацивати значење с једне речи на друге, које су често и саме недовољно разумљивог значења. У том смислу, он наглашава да се суштина математичког појма најбоље може разумети ако се појам и његове компоненте приказују и посматрају схематски, у облику модела, односно схеме, тако да појам и његове компоненте могу бити представљени структурално и функционално (Марјановић 1996, 28). Он наглашава да такву једну схему појма чине три компоненте и то *примери, назив и симбол* (уколико постоји) и *ментална слика*, сматрајући погрешним изједначавање појма са било којом од ових компоненти (Марјановић 1996, 33–34). Примери могу припадати реалном свету, у смислу да могу постојати као стварни материјални објекти, али могу бити и појмови нижег степена апстрактности. Према Марјановићу, назив појма, односно *језичку кодификацију појма*, представља реч из природног језика, изговорена или написана, док симбол представља његову ознаку, као што је случај са бројевима као математичким симболима.

Према основном становишту формалне логике, појам представља замисао битних и општих својстава мноштва предмета исте врсте, односно садржај таквог појма представљају знања о таквим битним и општим својствима. Сви појмови који садрже знања о општим својствима мноштва одређене врсте предмета сматрани су апстрактним, док су конкретним појмовима сматрани појмови који су се односили на индивидуалне предмете, бића и појаве, односно такозвани индивидуални појмови, као што су, на пример, појмови „Месец“, „Кеопсова пирамида“ и други. Међутим, сматрало се да нису ни сви индивидуални појмови конкретни, јер постоји низ појмова који не представљају замисли реално непостојећих појава, који су сами по себи апстрактни, то јест нереални, фантастични. С друге стране, сматрало се да има и општих појмова код којих, поред апстрактног као њиховог садржаја, постоји и извесна конкретност, као, на пример, код појмова „биљка“, „животиња“ и других. У схоластичкој логици схватања о апстрактности појмова допуњена су у том смислу што су појмови свих супстанција сматрани конкретним („планина“, „човек“), док су појмови особина сматрани апстрактним („храброст“, „поштење“), јер се сматрало да појмовима особина не одговара директно

ниједно конкретно биће, предмет или појава и да се због те чињенице сматрају апстрактним појмовима.

Ердман (Erdmann) је формирао посебно учење о апстракцији, супротстављено основним поставкама традиционалне формалне и схоластичке логике. У оквиру његовог учења заступљено је схватање да апстрактне слике настају код свих живих бића који су субјекти опажања и да оне нису специфично везане за представе, нити су специфична одлика људског мишљења и да апстрактне слике садрже једнаке одредбе различитих садржаја опажања. Такође, он сматра да поред основне апстракције постоји и човеку својствена говорна апстракција условљена разумевањем „формулисаног мишљења“, као и да све врсте апстрактних слика настају углавном као схематске и да тек у оквиру научног мишљења постају појмовне (према: Шешић 1983, 139).

Разматрајући међусобне односе који постоје између појмова од којих један од њих припада обиму другог појма, Марјановић наглашава да ређајући појмове као што су „храст“, „лишћар“, „дрво“, „биљка“, „живо биће“, може се запазити да су они редом све апстрактнији. „Највероватније, рећи ћемо: сваки храст је лишћар, сваки лишћар дрво, свако дрво је биљка и свака биљка је живо биће. И кад мало размислимо шта смо у свим овим случајевима рекли, видимо да смо примере мање апстрактног појма укључивали међу примере више апстрактног појма“ (Марјановић 1996, 35). Посматрајући апстрактност и конкретност са овог становишта, могло би се закључити да је појам „храст“ конкретнији, а појам „лишћар“ апстрактнији, док је појам „живо биће“ најапстрактнији појам, узимајући у обзир њихов међусобни однос. Међутим, ова врста атрибуције карактеристична је за формалнологичко схватање појма.

У савременој дијалектичкој логици под апстрактношћу појма подразумева се, пре свега, одсуство чулности као карактеристика одреднице које чине садржај појма. С друге стране, за ове одреднице не може се рећи да су „празне апстракције“, односно да су без садржаја. Дакле, апстрактност појма значи његову *мисаоност*, уз одсуство чулности, опажајности. На примеру било којег појма може се потврдити ова веома значајна чињеница. Надаље, проистиче да и поред тога што је мишљење апстрактно (у смислу да је нечулно), њиме се објективна стварност схвата дубље и потпуније, док било које сазнање које се ослања пре свега на „разумевање“ карактеристика предмета сазнавања које су део процеса посматрања и представљања, не може бити сматрано сазнањем које је производ мишљења субјекта. Према Шешићу, апстрактност појма се не састоји само у мисаоности као његовој битној одредници, већ исто тако и у његовој „непотпуној садржајности“, „мисаоној отргнутости“, издвојености одређених општих или појединачних својстава предмета замишљања (Шешић 1983, 142). Дакле, поред мисаоности као суштинске одреднице појма, недовршена, непотпуна садржајност, такође представља веома значајну одредницу апстрактности појма.

Схватање апстрактности и конкретности појма код руског логичара Иљенкова супротстављено је тумачењима апстрактности и конкретности изведеним са становишта формалне логике. О томе Иљенков пише следеће: „Наука, права нау-

ка, а не систем тобоже научних термина и фраза, увек је израз (одраз) чињеница схваћених у њиховој властитој вези. Појам је – за разлику од термина који треба једноставно научити – синоним за разумевање суштине чињеница. И он је увек конкретан, у смислу предметан. Он израста из чињеница и само у чињеницама и кроз чињенице има смисао, значење, садржај“ (Иљенков 1975, 129). Он наглашава да се у оквиру научне филозофије под „конкретним“ не подразумева оно што је „очигледно“, већ, напротив, конкретним се назива само „законито повезани скуп стварних чињеница, или систем одлучујућих чињеница схваћен у њиховој властитој вези, у повезаности и властитом деловању“, односно „конкретно знање“ (Иљенков 1975, 126). У овом светлу може се тумачити и апстрактност и конкретност појма, као форме мишљења и сазнавања објективне стварности.

Апстрактност и конкретност појма међусобно су логички повезане одлике појма. За било који појам може се рећи да је мање или више одраз само извесних својстава предмета, а не свих, с обзиром на чињеницу да је сваки предмет сазнавања у одређеном смислу неисцрпан и да се не може у потпуности сазнајно обухватити у једном покушају или на само један начин. С друге стране, сваки је појам и садржајно конкретан, јер се односи на одређени предмет сазнавања, без обзира на његову природу, односно без обзира на чињеницу да ли је предмет сазнавања конкретан у материјалном смислу или је нематеријалан по својој природи.

Могло би се рећи да, с једне стране, логичку апстрактност појма представља удаљеност појма од свог предмета, издвојеност појма у односу на предмет, непотпуност садржаја појма и непотпун одраз појма као мисли у односу на предмет одражавања. С друге стране, логичка конкретност појма састојала би се у блискости појма предмету који је њиме замишљен, у логичкој повезаности одраженој у појму, у садржајности појма којим се дубље и потпуније схвата садржај његовог предмета замишљања, као и у адекватности и потпуности кореспонденције логичког садржаја појма према садржају самог предмета замишљања, односно поимања.

У традиционалној формалној логици појмови су схватани као изоловане, у себе затворене, саме себи идентичне, непроменљиве мисаоне форме које не прелазе једна у другу и које не поседују димензију развојности. Према том становишту категоријални појам „квантитет“ односио би се, дакле, само на квантитет и не би ни на који начин био повезан са осталим категоријалним појмовима и њиховим одредницама, као што су појмови „квалитет“, „мера“ и други. Насупрот схватањима о статичности и кретању појма заступљених у оквиру учења о појму у формалној логици, савремена дијалектичка логика схвата појмове „као свестрано дијалектички повезане, прелазне једне у друге, као покретне и развојне и као дијалектичка јединства разноврсних мисаоно предметних објеката“ (Шешић 1983, 152). Овакво схватање суштине појма посебно је карактеристично за појмове из науке.

Појмови се не могу схватати као статичне непокретне форме мишљења због тога што сама објективна стварност која представља њихово сазнајно издиште није статична и непроменљива, већ је, напротив, веома сложена, динамич-

на, у непрестаном развоју и мењању. С друге стране, људско сазнање представља перманентан процес свестранијег и дубљег схватања свих сегмената објективне стварности који су предмет људског сазнавања и проучавања и једна од битних особености сазнања јесте управо то кретање ка вишим нивоима сазнатости предмета сазнавања. Због тога се може рећи да су и сами појмови покретни, „живи“ и развојни, с обзиром на чињеницу да представљају мисаоно-сазнајни одраз стално мењајуће стварности.

Привидна статичност појмова, односно сазнајних одредница које чине саставни део садржаја појмова, њихова привидна непроменљивост и постојаност, одраз је сличне привидне статичности и постојаности која влада међу појавама објективне стварности. Међутим, испод тог привида, појаве у објективној стварности повезане су у комплексну мрежу међусобно вишеструко повезаних и условљених стања и односа, између којих постоји мноштво динамичних веза. Мишљење, слично као и објективна стварност, представља мрежу или систем међусобно вишеструко повезаних и покретних сазнања која чине саставни део садржаја појмова, као основних елемената мишљења. На тај начин, појмови не представљају статичне мисаоне форме, већ се „сваки појам показује као моменат дијалектички поларизованих супротности: идентитета и разлике, константности и покретљивости, јединства и противречности“ и „сваки појам је моменат везе разних појмова у њиховом дијалектичком јединству“ (Шешић 1983, 153).

И поред чињенице да појмови нису непроменљиве форме мишљења, већ су у континуираном процесу кретања и развијања, мора се подвући и веома важна чињеница да сваки појам садржи и релативно непроменљиве сазнајне одреднице и њихову релативну константност. Када ово својство појмова не би постојало, онда би знања о суштинским својствима предмета сазнавања, која чине саставни део садржаја неког појма, била практично „неухватљива“. За одреднице појма, односно знања која чине садржај појма, може се рећи да представљају моменте „застоја“ мишљења (Шешић 1983), фиксиране константне мисли о појавама објективне стварности, што непосредно омогућава да се појмовима на тај начин може мисаоно изражавати суштина свега онога што чини објективну стварност.

Појам се у савременој дијалектичкој логици посматра, дакле, како статичан, тако и динамичан и развојан. Може се рећи да је статичан по моменту фиксације сазнајних одредница које чине његов садржај, а да је, с друге стране, динамичан и развојан на основу природе самог људског мишљења и специфичности које се односе на апроксимативно приближавање предмету сазнавања, уз остварење све већег нивоа његове сазнатости, односно дубљег и свеобухватнијег сазнавања и разумевања његове суштине, унутрашњег општег односа и његове везе са посебним и појединачним манифестацијама.

Све разматране дефиниције и основне карактеристике појмова на специфичан начин указују на њихов кључни значај за интелектуално васпитање и развој мишљења ученика у настави, с обзиром на чињеницу да усвајање и развој појмова представља истовремено и развој адекватних и одређеном појму својствених мисаоних операција. Различите сложене операције мишљења чине

основно средство поимања у процесу настајања, формирања предметне основе појма и развоја појма, у смислу његовог садржајног продубљивања и потпунијег разумевања предметне основе појма. На тај начин, поимање представља једно од важних средстава интелектуалног васпитања у организованом васпитно-образовном процесу.

Напомена. Чланак представља резултат рада на пројекту „Образовање за друштво знања“, број 149001 (2006–2010), чију реализацију финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

Литература

- Енциклопедијски рјечник педагогије* (1963) Матица Хрватска, Загреб.
 Иљенков, Е. В. (1975) *О идеолима и идеалима*, Школска књига, Загреб.
 Инглиш, Х. Б и Инглиш, А. Ч. (1972) *Обухватни речник психолошких и психоаналитичких појмова*, Савремена администрација, Београд.
 Klausmeier, H. J. & Goodwin W. (1966) *Learning and human abilities: Educational psychology*, Harper & Row, Publishers, New York and London.
 Марјановић, М. (1996) *Методика математике*, Учитељски факултет, Београд.
 Милановић-Наход, С. (1995) “Стицање знања у настави и развој мишљења“, *Сазнавање и настава – Зборник Института за педагошка истраживања*, Београд, стр.75–94.
Педагошка енциклопедија 1-2 (1989) Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
Педагошки речник (1967) Завод за издавање уџбеника СР Србије, Београд.
 Рот, Н. (1974) *Опита психологија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
 Шешвић, Б. (1983) *Основи логике*, Научна књига, Београд.
 Виготски, Л. (1977) *Мишљење и говор*, Нолит, Београд.

Radovan Antonijević, Ph.D., Belgrade

CONCEPTS OF NOTION IN LOGICS, PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY

Summary

The importance of acquiring and developing notions in pupil’s intellectual education leads to the conclusion that it has been a key task of modern teaching activity. The concept of notion in logics, psychology and didactics is a starting point of acquiring notions in teaching activity. Different definitions of the term are the result of divergent theoretical orientations that consider phenomenon, its origin, acquisition

and development, and thus, practical problems of precise definition from its explanation to interpretation are as old as logics - philosophical discipline. The difficulties in solving the problem of adequate definition and explanation of the term relate primarily to determining the relation between the notion and its idea. Contemporary reflections emphasize the fact that notions cannot be considered as static, motionless forms of thinking because the objective reality which is their source of appearance is not static and unchangeable but on the contrary, very complex, dynamic, continuously developing and changing. The concept of notion in didactics is a reflection of the term in logics and psychology, thus, didactics points out its acquisition and developmental procedure in teaching activity.

Key words: notion, thought, abstraction, notion acquisition

Д-р Радован Антонијевић, Белград

ПРЕДСТАВЛЕНИЯ О ПОНЯТИИ В ЛОГИКЕ, ПСИХОЛОГИИ И ПЕДАГОГИКЕ

Резюме

Имея в виду значение роли усвоения и развития понятий в интеллектуальном воспитании учеников, усвоение и развитие понятий являются одним из важнейших задач современного процесса обучения. Исходной точкой в определении процесса усвоения понятий в процессе обучения являются представления о понятии в рамках логики, психологии и дидактики. Разницы в определении понятия происходят из разниц существующих в теоретических направлениях занимающихся проблемой понятия, его формирования, усвоения и развития, а сами проблемы в связи с определением понятия, начиная с дефиниции, до дефиниции понятия „понятие“, старые как и сама философская дисциплина логика. Затруднения возникающие в области решения проблемы соответствующего определения и объяснения сущности понятия касаются, прежде всего, решения природы отношения между понятием и представлением. Современные мнения подчёркивают, что понятия нельзя понимать как статичные, неподвижные формы мышления, из-за того что и сама реальная действительность, являющаяся их познавательной исходной точкой, не статичная и неизменяемая, а напротив, очень сложная, динамичная, в беспрестанном развитии и изменении. Представления о понятии в рамках дидактики являются рефлексиями представлений о понятии в рамках логики и психологии, но в рамках дидактики акцентирован процесс усвоения и развития.

Опорные слова: понятие, мысль, абстракция, усвоение понятия